

Luděk STODŮLKA:

Reforma armády: mohlo být jinak

Strategie, kterou podle článku Antonína Raška Patnáct let polistopadové armády (Listy 5-2005) zvolil pro přestavbu ozbrojených sil Václav Havel, se ukázala jako krajně neuvážená. Údajně se rozhodl nechat provést změny samotné totalitní generály. Téměř celý rok, až do října 1990, kdy byl konečně odvolán ministr Miroslav Vacek, tak ale bylo umožněno nezměněnému mocenskému orgánu uplatňovat vliv na tak významný resort, jako je obrana státu.

Další tři až čtyři roky pak trvalo, než z funkcí na Ministerstvu národní obrany či v Generálním štábu odešli generálové, kteří si hodnosti a funkce vysloužili v dobách normalizace. Nelze tvrdit, že všichni pracovali proti zájmům demokratického státu, mnohým bychom křivdili. Ve svém celku však totalitní generálové i vysocí důstojníci představovali pro demokracii cizí prvek. Jinak mysleli, jednali, a tudíž nebyli schopni prosazovat vytváření demokratické společnosti oddaných ozbrojených sil.

Většinu Čechů i Slováků dramatické dění v druhé polovině roku 1989 překvapilo. Překvapení se změnilo v nadšení, které vbrzku zachvátilo celý stát a vedlo ke kolapsu vládního a stranického vedení. Nové vedení KSČ pochopilo nezvratitelnost situace a rezignovalo. Nepochopili však vysocí činníci ČSLA plně spjatí s totalitním režimem. Ti stáhli své militantní návrhy až poté, co je odmítl nový generální tajemník KSČ Urbánek. Neodpustili si přesto silácké projevy a také přípravu řady akcí proti „kontrarevoluci“ či proti demonstrantům. K použití ozbrojených sil proti demokratizačnímu pozdvižení lidu nedošlo. A to ještě týden po 17. listopadu ujistil tehdejší ministr obrany Václavík vedení KSČ věrností a připraveností armády bránit socialismus, na celostátním shromáždění zemědělců ohlásil velitel slánské tankové divize podplukovník Zbytek pohotovost k tažení na Prahu proti demonstrantům. Pplk. Zbytek byl zanedlouho nově ustanoveným ministrem Vackem povýšen na plukovníka...Předání moci bez boje pro armádu paradoxně znamenalo zbrzdění a zkomplikování přeměn, které bylo nezbytné ihned učinit. Fatální bylo zejména ponechat velení v rukách dosavadního velitelského sboru. Jedno ze základních pravidel pro úspěch revolučních zvrátů totiž říká, že nemá-li být přímo existenčně ohrožen, musí nový řád ihned převzít řízení mocenských orgánů, zejména ozbrojených sil.

Velitelský sbor ČSLA byl vycvičen, vychováván a organizován podle sovětských norem. Převážná část vyšších důstojníků a všichni generálové byli proškoleni v sovětských školách. Všichni vojáci z povolání přísahali věrnost socialismu, Varšavské smlouvě a spolenectví se SSSR. Více než 90 % vyšších důstojníků bylo organizováno v KSČ. Dozor nad správným myšlením vojáků zabezpečoval mohutný aparát politruků a stranických orgánů. Vojenská kontrarozvědka, obdoba StB, byla včleněna do celé struktury armády, od útvaru až po ministerstvo. Armáda byla připravena nejen k boji s vnějším nepřítelem, ale aktivně se zúčastňovala od roku 1969 také akcí proti „vnitřním narušitelům pořádku“. Byla pro ni rovněž vyprojektována řada konkrétních opatření a úkolů k ovládnutí médií, k preventivní „neutralizaci“ a izolaci „protisociálních a protisocialistických živlů“.

Do čela armády byl ale v prosinci 1989, když již bylo zřejmé, že nemůže být zneužita, postaven dosavadní náčelník Generálního štábu ČSLA, ortodoxní komunist starého typu Miroslav Vacek. Ten své přesvědčení nepopíral a věrnost svým vyhlášeným ideálům prokazoval i v pozdějších časech. Na ministerstvu, v generálním štábu ČSLA, ve velení svazů a svazků se v podstatě nic nezměnilo. Postupně bylo s výsluhou posláno do penze několik desítek přestárlých generálů v čele s ministrem Václavíkem a náčelníkem Hlavní politické správy Klíchou. Na místa odvolaných však nastoupili jejich stejně připravovaní, komunistické vládě a KSČ oddaní zástupci. Formálně byl zrušen politický aparát. Politruci však byli přeřazováni do standardních funkcí ve štábech, aniž byli odborně připraveni. Vojenská reprezentace ČSLA v zahraničí (vojenští atašé) zůstala v podstatě až do roku 1992 nedotčena. V roce 1990 byla dokonce „posílána“ několika generály, jejichž působení doma již budilo pohoršení.

Nezávislost, nebo sabotáž?

Proč by měl kosmeticky upravený velitelský sbor spěchat s demokratizačními přeměnami? V osobě nového ministra obrany byl samotným prezidentem ujištěn, že nebude nahrazen. Přitom měli mnozí generálové a vyšší důstojníci obavy, že s nimi bude naloženo stejně jako s těmi, které oni leckdy pomáhali vyhazovat z armády. Přiznávali to, když pracovali na MNO a GŠ ještě v roce 1991 a 1992 souběžně s některými reaktivovanými „osmašedesátníky“.

S blahosklonností, příznačnou pro sametovou revoluci, znovu konstituované, v podstatě však stále „totalitní“ velení ČSLA se stavělo do pozice nezávislosti na společenských změnách. Ozbrojené síly podle prohlášení ministra obrany žádnou demokratizaci nepotřebovaly. Ta měla být naplněna papírovou neutralizací vlivu KSČ. Velení armády naopak (v mnohých případech velmi chytře) přikročilo k řadě vpravdě sabotérských opatření, s jejichž následky zápolí Armáda České republiky dodnes:

1. Zlikvidovalo všechn významný písemný materiál, který svědčil o aktivitách vojáků v rámci udržení totalitního režimu, nasazení do bojů proti „antisocialistům“ a o účasti v normalizačním procesu. Do konce května 1990 byly zlikvidovány všechny choulostivé dokumenty, které měly být podle příslušných předpisů skartovány až v roce 2010.

Ministr obrany Vacek dal zrušit orgány KSČ v armádě, ale při té příležitosti nechal začernit všechny záznamy o politických aktivitách v osobních spisech vojáků z povolání. Záznamy, jež sloužily k hodnocení angažovanosti, nyní hrozily vydat svědectví o chování za normalizace. Tímtež rozkazem – nyní „pana“ – ministra byly navíc zrušeny a v armádě zakázány také nově ustavené orgány Vojenského fóra a jiných aktivit.

2. V podstatě zlikvidovalo nebo velmi oslabilo zálohu důstojnického sboru. V ČSLA sloužilo mnoho mladých vojáků z povolání, kteří byli se situací velmi nespokojeni. Mnoho z nich ztratilo zájem o další službu. V době totality však nebylo jednoduché z vlastního rozhodnutí armádu opustit. Považovalo se to málem za protistátní čin a bylo to i finančně nákladné. A tak tito znechucení mladí muži, kteří sice uvítali revoluční zvrát ve společnosti, ale nezaznamenali v armádě žádné změny, nakonec uvítali rozkaz ministra Vacka, který jim umožňoval bez náhrady okamžitý odchod. Stačilo nepodepsat novou přísahu. Mnozí z nadějných odborníků dnes mohli stát ve vysokých velitelských či odborných funkcích. Takto odešlo téměř 9500 mladých poddůstojníků, poručíků i kapitánů – ale žádný plukovník.

3. Nepřijalo účinná opatření k zajištění majetku ČSLA ani k převzetí prostorů odcházejících sovětských vojsk. Již od prosince 1989 bylo zřejmé, že musí dojít k zásadní redukci a redislukaci ČSLA. V listopadu 1989 měla více než 200 000 příslušníků, což relativně – většinou o třetinu i více – vysoce přesahovalo stavy armád jiných států v Evropě. Nejmarkantněji v počtu tanků, obrněných transportérů a také bojových letadel. Převážná část úderných pozemních zbraňových systémů byla dislokována západně od čáry Vltava-Labe. K útočným operacím proti imperialistům. V nové situaci však nebyla vojsku organizována smysluplná činnost, necvičilo, kázeň nutně upadala.

Obrovský majetek státu v držení armády nebyl chráněn. Nebyla ani zahájena opatření, aby byl dále efektivně využíván či jinak zhodnocen. Nejednalo se pouze o řadu zbraňových komplexů, mnohdy světových parametrů, ale také o rozsáhlá území, stavební objekty, vybavená letiště, kasárna.

4. Oddělilo záměrně vrchního velitele, prezidenta republiky i jeho poradce od vlivu nových demokratických struktur, jako byly Sdružení vojenská obroda (SVO), Vojenská komise OF a vlastně též Branný a bezpečnostní výbor Federálního shromáždění. Zprávy a návrhy, které byly těmito orgány vrchnímu veliteli adresovány, nebyly považovány za významné nebo k němu vůbec nepronikly.

Koncepce existovala

Armáda samozřejmě nemohla zůstat bez velení. V ČSFR ale bylo více než 10 000 bývalých vojáků z povolání, pravda, v té době většinou již padesátiletých či šedesátiletých, v počáteční etapě však mohli totalitní řídicí aparát plně nahradit. Při čistkách v letech 1968 až 1973 byli z ČSLA, zejména z vyšších štábů, z GŠ a ministerstva vyhozeni vojáci z povolání všech hodností i funkcí. Tito lidé, kteří se až do roku 1989 jen těžko mohli uchytit kvůli „kádrovému hrub“ v jakémkoliv zaměstnání, které by odpovídalo jejich kvalifikaci (většinou vysokoškolské, mnohdy i vědecké), byli nyní připraveni na dva až čtyři roky zaujmout místa v armádě. Věděli, že jsou staří. Byli však ochotni na nutnou dobu přijmout odpovědnost, dát základ k přetvoření armády, kterou museli před dvaceti lety opustit. A jak se ukázalo později, byli schopni svému úkolu dostat. Morální právo vstoupit aktivně do demokratizačního procesu jim bylo dáno nejen dvacetiletou perzekucí jich samých i jejich rodin, ale především tím, že v době totality nepřestali žít problémy armády. Mnozí se scházeli – přes pozornost, kterou jim věnovaly kádrové orgány i StB. Zabývali se možností zvrátu, variantami postupu převzetí moci. Jejich činnost neměla většinou pevnou organizační strukturu. Dobře však o sobě věděli a věděli také co dělat.

A tak nebylo divu, že se již v listopadových dnech zapojovali postupně do činnosti OF, kde vznikla Vojenská komise KC OF, a také že ihned na počátku prosince vytvořili svoji organizaci, Sdružení vojenská obroda. Významné bylo především, že nepřišli s prázdnými rukama, ale s koncepcí, která požadovala:

1. Propustit z armády ihned hlavní nositele a obhájce totalitních idejí, normalizační kádry, především politruky, pracovníky VKR, vysoké funkcionáře kádrových správ a oddělení. Zrušit politický a stranický aparát v armádě. Propustit většinu generálů a vyšších důstojníků-absolventů sovětských vojenských akademií a škol.

2. Připravit a bez prodlení uskutečnit reorganizaci a redislokaci a současně snižovat počty vojsk a zbraňových systémů na stavy odpovídající nové situaci v Evropě a počtům v jiných armádách demokratických států. Získat přesný přehled o státním majetku v držení armády a zabránit jeho zneužití a rozkrádání.

3. Zajistit rehabilitaci a odškodnění nezákonně postižených příslušníků československé armády z let 1948 až 1989 s důrazem na nápravu křivd způsobených vojáky, kteří se zúčastnili bojů druhé světové války.

4. Do funkcí v ministerstvu a ve štábech zařadit rehabilitované a reaktivované schopné generály a důstojníky. Nahradit jimi postupně, ale co nejdříve totalitní funkcionáře na všech stupních velení.

5. Požadovat rychlé stažení vojsk Sovětské armády z území Československa, jakož i náhradu za škody, které byly násilným obsazením a v průběhu okupace způsobeny.

6. Připravit nové zákonné i resortní normy, odpovídající změněným podmínkám i úkolům a přibližující armádu vytvářené občanské společnosti.

7. Podílet se na prosazování odzbrojovacích návrhů v Evropě, tvorbě bezpečnostního systému a přípravách postupné likvidace bloků.

8. Vypracovat základní ideu československé vojenské doktríny, vycházející z demokratického charakteru státu, jeho plné suverenity a důsledného úsilí o dosažení trvalého míru.

9. Předložit záměr nového pojetí odborné přípravy, výchovy, kulturní a sportovní činnosti vojáků základní služby. Vytvářet takové podmínky, které by učinily vojenskou službu pro stát efektivní, pro mladé muže přitažlivou a pro občany důvěryhodnou.

10. Zajistit informovanost o dění v armádě a parlamentní kontrolu armády. Jako orgán kontroly a uplatnění vlivu Federálního shromáždění zřídit Generální inspektorát, který bude na velení armády naprosto nezávislý.

Vojenská komise KC OF

V roce 1988 jsme – po dvacetileté historii schůzek „party hochů“ vyhozených po srpnu 1968 – začali z iniciativy F. Polakoviče a J. Plose, kteří byli ve styku s lidmi blízkými rodící se Obrodě, uvažovat o oslovení dalších známých bývalých profesionálních vojáků, zejména z řad letectva a z jiných koutů republiky. Cítili jsme nutnost organizovat spojení a vytvořit síť – abychom byli pohotovi účinně pomoci v případě tehdy již očekávané revoluční změny. Téměř všichni vyzvaní souhlasili s další společnou činností, která si kladla za cíl především zabránit krvavému převzetí moci.

Během listopadových událostí se naše skupina ihned rozhodla nabídnout síly Občanskému fóru. Do praxe jsme vypracovali několik zpráv s návrhy jak postupovat v branné politice. Byl jsem pověřen kontaktovat svého spolužáka profesora Z. Jičínského. S jeho pomocí a později i za přispění I. Fišery jsme chtěli získat podporu Václava Havla a okruhu jeho poradců k prosazení demokratizace v armádě. Nepodařilo se nám získat ani slyšení, natož podporu. Na několikrát opakované telefonické žádosti i předložené písemné dokumenty nikdo z Hradu ne-reagoval.

Teprve když se stal poslancem a předsedou Branné a bezpečnostní komise FS Ladislav Lis, mohli jsme vytvořit v lednu 1990 Vojenskou komisi Koordinačního centra OF (KC OF). Jejimi členy byli nejen generálové a důstojníci různých vojenských odborností, kteří byli vyhozeni z bývalé ČSLA po srpnu 1968, ale také studenti a mladí vojáci-aktivní důstojníci. Nutnost změn v armádě pochopili také mnozí mladí vojáci z povolání a prakticky všichni vojáci základní služby. Projevilo se to v listopadu a prosinci 1989, když bylo ve vojenských jednotkách a útvech ustavováno Vojenské fórum, jehož zvolené orgány se obracely přímo na Koordinační centrum OF a jeho vznikající Vojenské komise.

Sdružení vojenská obroda (SVO) stejně jako Vojenská komise KC OF se snažily uplatnit své návrhy na všech místech, která je mohla prosazovat.

Již konec roku 1989 a počáteční týdny roku dalšího ale přinesly značné zklamání. Především v tom, že se pro nás z nepochopitelných důvodů nový vrchní velitel armády prezident V. Havel se svými poradci orientoval

v otázkách bezpečnosti a obrany na „nového“, jím navíc povýšeného ministra M. Vacka. Tomu on a jeho poradci z Hradu věřili, jím se nechali informovat, provázet po vojenských objektech. Vrcholem bylo, když se nový prezident nechal přimět, aby v tajných prostorách Operační správy Generálního štábu MNO schválil 30. ledna 1990 ministrem Vackem podstrčené supertajné operační dokumenty ještě zcela poplatné bývalému systému. Podpis těchto dokumentů zajisté náleží vrchnímu veliteli. Prezident Havel však podepsal a ztvrdil „Operační plán použití vojsk Československého frontu“ pro bojovou činnost proti vojskům NATO. Učinil tak bez konzultace s odborníky, kteří by nebyli pod vlivem totalitních generálů.

Od idejí k obchodu

Podle návrhů členů SVO a VK KC OF byla vypracována a poslanci vzata na vědomí vojenská doktrína. Federální shromáždění také přijalo zákon o generálním inspektorátu pro ČSLA a ve spolupráci se studenty vypracovaný zákon o civilní službě. Členové VK KC OF se aktivně zúčastnili práce parlamentní komise, která pod vedením M. Kocába dohlížela na odchod okupačních vojsk. Z iniciativy některých poslanců a na základě důrazných podnětů SVO a VK KC OF byl nakonec, ale až po roce, přece jen odvolán generál Vacek. Podstatnější změny se začaly dít až v době krátkého působení ministra L. Dobrovského. Teprve tehdy nastoupili do některých významných funkcí rehabilitovaní „osmašedesátníci“, začalo oddělování ministerských pravomocí od ryze odborných, vojenských, vyšly směrnice pro reorganizaci a redislokaci. Další novodobou historií armády jsme již mohli ovlivňovat stále méně a méně.

Stručně: po roce 1992 se na procesu přestavby-nepřestavby armády podepsal nejvíce partajní resortismus. Vyšší politické zájmy. Nejsilnější strany (ODS, později ČSSD) obětovaly vždy resort armády za ústupky v jiných, podle nich důležitějších oblastech, jiné, podpůrné straně. Vedení KDU-ČSL, na rozdíl od vyhlášených ekonomických expertů, již koncem roku 1992 dobře pochopilo ekonomicko-finanční výtěžnost resortu obrany. Ambiciózní Miroslav Kalousek ihned po nástupu do funkce náměstka ministra obrany, který drží světový unikát v nedokonalém sestřelu vlastního letadla, činil kroky, aby se stal nepostizitelným samovládcem oblasti. Místo reformem byla armáda častěji objektem spekulací a divných obchodních transakcí.

To je však již jiná historie. Dnes, po mnoha letech, lze jen litovat, že nejvýše postavení politici na dobře zdůvodněné návrhy SVO a VK KC OF nereagovali a od listopadu 1989 do října 1990 nebyl v resortu obrany státu položen základ demokratických reformem. Podrobně rozpracovaná opatření navrhovaná občanskými iniciativami jsou v archivovaných dokumentech Vojenské komise KC OF a Ústředního výboru SVO.

Luděk Stodůlka (1929) je systémový inženýr, plukovník v. v., v letech 1958–1968 pracovník MNO GŠ, Velitelství letectva a PVOS; od r. 1965 podplukovník, od září 1968 bez funkce, r. 1970 propuštěn z ČSLA; od ledna 1990 do května 1992 tajemník VK KC OF.

Obsah Listů 5/2005

Související články

Antonín Rašek: Patnáct let polistopadové armády

Antonín Rašek: Podaří se Švédům podruhé dobýt Prahu?